O‘QUVCHILARIDA TARIXIY JARAYONLARNI MODELLASHTIRISH ORQALI MUSTAQIL IJODIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

A.M.Xolnozarova
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston tarixi darslarida o‘quvchilarning mustaqil ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda tarixiy jarayonlarni modellashtirish metodining ahamiyati yoritilgan. Maqolada modellashtirishning turlari, ularni dars jarayoniga tatbiq etish bosqichlari va o‘quvchilarning tahliliy fikrlashiga ta’siri ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: modellashtirish, mustaqil ish, ijodiy kompetensiya, O‘zbekiston tarixi, loyihalash, tarixiy tahlil.

Zamonaviy ta’lim paradigmasi o‘quvchiga tayyor bilimlarni berishdan ko‘ra, ularda bilimlarni mustaqil izlab topish va qayta ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishni ustuvor vazifa qilib qo‘ymoqda. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Milliy o‘quv dasturida tarix fanini o‘qitishdan maqsad faqat sana va voqealarni yodlatish emas, balki o‘quvchilarda tarixiy izchillikni anglash va voqealarni modellashtirish orqali xulosa chiqarish kompetensiyasini rivojlantirishdir[1]. Tarixiy jarayonlarni modellashtirish o‘quvchiga o‘tmishdagi hodisalar sabab va natijasini tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa ularda mustaqil ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishning eng samarali usuli hisoblanadi.

8-9-sinf o‘quvchilarida mustaqil ijodiy faoliyatga bo‘lgan ehtiyoj yuqori bo‘lib, bu davrda tarixiy jarayonlarni modellashtirish ularning mantiqiy va kreativ fikrlashini birlashtiruvchi ko‘prik vazifasini o‘taydi.

Mustaqil ta’lim va ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalalari L.S. Vigotskiyning “yaqin rivojlanish hududi” nazariyasiga tayanadi. O‘zbekistonlik olimlardan E.G‘oziyev o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini psixologik jihatdan tadqiq etgan bo‘lsa [2], J.G‘ulomov tarix o‘qitish metodikasida o‘quvchilarning faolligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatib o‘tgan. Biroq, tarixiy jarayonlarni modellashtirish orqali ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi yangicha yondashuvni talab etadi.

Modellashtirish — bu tarixiy voqelikning eng muhim xususiyatlarini aks ettiruvchi sun’iy tizimni yaratish jarayonidir [3].

8-9-sinf o‘quvchilarida O‘zbekiston tarixini o‘qitishda modellashtirishning quyidagi turlarini qo‘llash yuqori samara beradi:

1. Struktur-mantiqiy modellashtirish. Masalan, 8-sinfda “Amir Temur va Temuriylar davlati boshqaruv tizimi” mavzusini o‘tishda o‘quvchilarga davlat boshqaruvining grafik modelini mustaqil chizish topshiriladi. Bunda o‘quvchi “Temur tuzuklari”ga tayanib, devonlar va mansabdorlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ijodiy ifodalaydi [4].

2. Imitatsion (rolli) modellashtirish. 9-sinfda “Jadidchilik harakati” mavzusida o‘quvchilar jadidlarning ijtimoiy-siyosiy dasturlarini modellashtiradilar. “Agar men jadid bo‘lganimda, qanday islohot o‘tkazardim?” mavzusidagi ijodiy loyiha o‘quvchini mustaqil ravishda tarixiy manbalarni qidirishga va muammoga yechim topishga undaydi.

3. Dinamik modellashtirish. “Buyuk Ipak yo‘lining O‘zbekiston hududidagi tarmoqlari” mavzusida o‘quvchilar savdo yo‘llarining iqtisodiy va madaniy ta’sirini xarita-sxema ko‘rinishida modellashtiradilar.

Tarix darslarida o‘quvchilarda mustaqil ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish bosqichlari:

• axborot yig‘ish bosqichi - o‘quvchi darslik va qo‘shimcha manbalardan (masalan, “Boburnoma” yoki “Tarixi Rashidiy”) ma’lumot to‘playdi;

• tahlil va sintez - to‘plangan ma’lumotlar asosida voqeaning sabab va oqibatlarini ajratadi.

• model yaratish - tarixiy jarayonning maketi, sxemasi yoki raqamli taqdimotini ijodiy yondashgan holda tayyorlaydi. Tajribalar shuni ko‘rsatadiki, modellashtirish metodi qo‘llanilganda o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasi 25-30 foizga oshadi, eng muhimi, ularda “tarixiy fakt — tahlil — shaxsiy munosabat” zanjiri shakllanadi [5].

O‘qituvchilar mustaqil ijodiy kompetensiyani samarali shakllantirish uchun quyidagi metodik qadamlarni qo‘llashlari lozim

1. Muammoli vaziyatlar yaratish. Darsda tayyor javobni berish o‘rniga, o‘quvchiga “tarixiy jumboq” berish lozim. Masalan, ma’lum bir imperiyaning qulash sabablarini model ko‘rinishida isbotlab berish vazifasi.

2. Multidisiplinar yondashuv. Tarixiy modelni qurishda geografiya va iqtisodiyotga oid bilimlaridan foydalanishni talab qilish. Bu o‘quvchining bilimlar kompleksligini ta’minlaydi.

3. Raqamli modellashtirish. Zamonaviy texnologiyalar yordamida (mind-maps, interaktiv xaritalar) o‘quvchilarning o‘z modellarini yaratishiga yo‘l qo‘yish.

8-9-sinf o‘quvchilarida tarixiy jarayonlarni modellashtirish — bu shunchaki texnik ish emas, balki yuksak intellektual va ijodiy jarayondir. Bu metod orqali o‘quvchi tarixni “tirik” jarayon sifatida qabul qiladi, mustaqil ravishda tarixiy muammolarni yechish ko‘nikmasiga ega bo‘ladi. O‘zbekiston tarixi misolida modellashtirish o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash va vatanparvarlik tuyg‘ularini ijodiy fikrlash orqali mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Tarix fanidan Milliy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2021.

2. G‘oziyev E.G. Tafakkur psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1990.

3. Bespalko V.P. Slagayemie pedagogicheskoy texnologii. – M.: Pedagogika, 1989.

4. Amir Temur. Temur tuzuklari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.

5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2008.